Didaktika -felsőoktatási; Használók képzése -felsőoktatásban

1987-ben a zambiai Copperbelt Egyetem könyvtára használóképzési programot indított, amely normál egyetemi kurzusként vehető fel. A programot azzal a céllal indították, hogy megismertessék a hallgatókkal a rendelkezésre álló információs forrásokat, és elősegítsék alkalmazkodásukat az egyetemi színvonalú tanuláshoz. A cikk részletesen ismerteti a programot, beleértve a képzés beindításának szükségességét, a projekt megtervezését, a tanfolyam tartalmát, szerkezetét és kivitelezését. Az elért eredményeket a kitűzött céloknak és annak a ténynek a fényében elemzi, hogy a kurzus csak két éves múlttal rendelkezik. Következtetésként általános észrevételeket és a képzés javítását célzó javaslatokat közöl.

(Autoref.)

INFORMÁCIÓ-ELŐÁLLÍTÁS, MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Információhordozók általában

91/270
BÖHLER, Karl: Informationserhalt magnetischer Datentrager = AV-Info. 15.no. 1990. 7-11.p.

A mágneses adathordozók tartóssága

Dokumentum -gépi információhordozón; Konzerválás

A papír savasodásához hasonlóan az audiovizuális dokumentumokat, különösen a mágneses adathordozókat is fenyegetik veszélyek. A hang- és videoszalagokat minden lejátszás erőteljesen igénybe veszi (karcolódás, kopás, nyúlás). Az anyag rugalmassága a tapasztalatok szerint az idő múlásával csökken. Ha nem megfelelő a tárolás, bomlási folyamatok léphetnek fel. A videoszalagok várható élettartama mindössze 10-15 év. A lejátszás és a képkimerevítések gyakoriságától függően ez még tovább rövidülhet. A videokazettát zártsága ellenére megkarcolhatják a lejátszó készülék szennyeződései, ez különösen gyakori az egyszerűbb készülékeknél. A floppy lemezek épségét inkább a külső mechanikai igénybevétel fenyegeti.

Ezenkívül minden mágneses töltés idővel a nullához tart, és ez a mágneses hordozó információtartalmát is befolyásolja. A hangszalag esetében zúgás jelentkezik és a magasabb herztartományban akusztikai információveszteség lép fel, azaz a felvételek egyre tompábbak lesznek. Videofelvételeknél a színek változnak, a kontúrok elmosódnak. A mágnesesség változását tovább erősítheti a hőmérséklet-változás és a nedvesség.

A zürichi Szövetségi Műszaki Főiskola Könyvtárában (ETH-Bibliothek) 3000 hangszalag, 1700 videokazetta és 400 diszkett van állományban. A mágneses hordozók adattartalmának megőrzésére a következőképpen törekszenek:

A hangfelvételeket (a legrégibbek az ötvenes évek elejéről származnak) tisztítás után áttekercselik, majd átjátsszák, de nem mágnesszalagra, hanem Sony digitális audioszalagra (DAT); ezzel a felvételek minőségét stabilizálni tudják. Mindez csak ideiglenes megoldás, az elkövetkező 20 év adathordozója ugyanis az írható--törölhető CD lesz.

A videokazettákat – a képi CD-kre és a lézerlemezekre várva – egyelőre új kazettákra játsszák át.

A hangkazetták másolási károsodásra és szakadásra hajlamosak. Mivel az ETH könyvtára a nyelvtanuláshoz gyűjti ezeket, és kiegészítő szolgáltatásként kezeli, archív megőrzése nem merül fel (időnként selejteznek ill. bizonyos anyagokat átadnak a nyelvi tanszékeknek).

A floppy lemezekről kölcsönzés előtt biztonsági másolatot készítenek, ezeket néhány év elteltével újramásolják. Az ETH könyvtárában a legrégebbi lemezek 8 évesek, viszonylag jó állapotban vannak.

A tapasztalatok szerint az audiovizuális anyagok állagromlása átjátszással jelentősen késleltethető. – Az archiválásnál arra is feltétlenül gondolni kell, hogy mindig álljon rendelkezésre meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felelő lejátszó készülék: a régebbi típusokból is meg kell tartani egy-egy ún. referenszkészüléket.

(Hegyközi Ilona)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

91/271

McSEAN, Tony – LAW, Derek: Is CD-ROM a transient technology? = Libr.Assoc.Rec. 92.vol. 1990. 11.no. 837-841.p. Bibliogr. 4 tétel.

Letűnő technológia a CD-ROM?

CD-ROM; Hatékonyság

A cikk célja, hogy a CD-ROM iránti lelkesedések és rajongások mögé tekintve megvizsgálja: vajon a CD-ROM valóban olyan rendkívüli előnyöket kínál a könyvtáraknak, mint ahogy azt sokan vélik? Az már megjelenésekor nyilvánvaló volt, hogy

a) bibliográfiai adatbázisok kiadására csak igen nagy tömegű adat esetében érdemes használni és;

b) számos nagyon komoly korláttal rendelkezik.

Ezek a korlátok a következők:

– a CD-ROM munkaállomások nem terjedtek el tömegméretekben a könyvtárakban;

– jóllehet az 550 Mb tárolókapacitást általában rendkívül nagynak tartják, ez – bibliográfiai publikációra – valójában kevés: még a brit nemzeti bibliográfia sem fér rá egyetlen lemezre, nemhogy pl. a Medline, amelynek csak egyetlen évfolyamát képes egy lemez tárolni;

– válaszolási sebessége igen gyenge: 750-2000 miliszekundum, szemben a mikroszámítógép merevlemezével, ahol ez 20-40 ms;

– majdnem teljesen IBM PC környezethez kötött;

– a közhiedelemmel ellentétben a CD-ROM nem olcsó: igen kevés online kereső költ annyit, amennyi kifizetődővé tenné a CD-ROM hardver és az adatbázis(ok) beszerzését.

A BMA (British Medical Association) CD-ROM-os tapasztalatai akár esettanulmányként is szemlélhetők. A BMA már korán beszerezte a Medline CD-ROM lemezeit, s azóta bebizonyosodott, hogy egyrészt a keresés nem megfelelő hatékonysága miatt a könyvtárosok majdnem mindig az online változathoz fordulnak, másrészt a lemezek keresés közbeni cseréje meglehetősen kényelmetlen.

A szerzők – a CD-ROM-mal ellentétben – annak az információtárolási-keresési technológiának jósolnak jövőt, amelyik képes eleget tenni a következő kritériumoknak:

– olcsóság (ne kelljen sokat költeni új hardverre, és a sokhasználójú hozzáférés ne kerüljön többe, mint a megfelelő nyomtatott dokumentumok;

– nagy tárolókapacitás (teljes adatbázisokat legyen képes tárolni; minimális követelmény, hogy a pl. a Medline-nak 5 évfolyama egyszerre kezelhető legyen);

– sok felhasználós lehetőség, hálózat (legalább olyan széles körűen, mint a könyvtárak online katalógusai);

– közös használói interfész az összes adatbázisra;

– több adatbázis keresési lehetősége egy „menetben";

– erős keresési szoftver (hasonló a legjobb online szoftverekhez);

– több médiára kiterjedő kapacitás (álló- és mozgókép, hang);

– „robosztusság" (a hardver és az adatbázisok ellenállók legyenek a vandalizmussal, lopással, gondatlansággal szemben);

– nyílt rendszerkapcsolat (hozzáférés más rendszerekhez, pl. a primer dokumentumok lelőhelyének megállapítása céljából).

(Novák István)

91/272

WÜST, Ruth: Optische Speicherplatten als Papiersatz? = ABI-Tech. 10.Jg. 1990. 4.no. 279-282.p. Bibliogr. 5 tétel.

Res. angol nyelven.

Helyettesítheti-e az optikai lemez a papírt?

CD-WORM; Optikai lemez

A cikk röviden áttekinti az optikai információhordozók különböző formáit, különös tekintettel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a könyvtári alkalmazhatóságra. Részletesen tárgyalja a WORM-technológia használatát a Kongresszusi Könyvtárban a Congressional Research Service számára kifejlesztett tájékoztatási rendszer példáján.

(Autoref.)

91/273
LAPELERIE, Francois: Le CD-ROM dans les bibliothèques américaines (premiére partie) = Bull.Bibl.Fr. 35.tom. 1990. 3.no. 233-242.p.

Res. angol nyelven.

CD-ROM az amerikai könyvtárakban. Szemletanulmány, 1.rész

CD-ROM; Szakirodalmi szemle [forma]

Az amerikai könyvtárak CD-ROM fejleményeiről már sok cikk jelent meg a könyvtártudományi folyóiratokban. A jelen szemle áttekinti és elemzi az amerikai lapokban közölt megoldásokat a CD-ROM felvetette problémákra. A három részből álló szemle további két részét a BBF következő számai fogják közölni.

(Autoref.)

91/274
DICK, Jeff T.: Laserdisc redux = Libr.J. 115.vol. 1990. 20.no. 37-39.p.

A videolemez újjáéledése

Videolemez

A lézerlemezek, vagy más néven videolemezek már a 70-es évek végén megjelentek a piacon, de akkor nem váltak népszerűvé, főleg két okból: csak lejátszásra voltak alkalmasak, felvételre nem, ezenkívül igen sokba kerültek. Sokan azt gondolták, hogy pályafutásuk hamarosan végetér, de nem így történt: a kompakt hanglemezek felsőbbrendűségének bebizonyosodása után a videolemezek újra keresetté váltak az igényes videorajongók és filmgyűjtők körében. A videolemez előnyei a VHS kazettákkal szemben ugyanis igen jelentősek: kb. 60%-al élesebb képet és sokkal jobb hangminőséget nyújtanak. A mostani sikerhez természetesen hozzájárult az is, hogy újabban tucatszámra jelennek meg a piacon az olyan lejátszó berendezések, amely az összes lézer-formátum fogadására képesek, s ezek egyre olcsóbbak: már 500 dollárért is kapható egy ilyen „kombi" készülék.

A videolemezek ára 25 dollártól (új sikerfilmek) 100 dollárig (kiemelkedő filmtörténeti alkotások) terjed. Itt meg kell jegyezni, hogy ez utóbbiak tartalmilag is adnak egy jelentős többletet a kazettákhoz képest: ún. háttéranyagot szolgáltatnak a filmhez (pl. interjú a rendezővel, kritikai kommentárok stb.).

A szerző szerint a könyvtárak is jól teszik, ha audiovizuális gyűjteményeik részeként bevezetik a legértékesebb videolemezek szolgáltatását, elkerülve természetesen a csapdát, hogy felvegyék a versenyt a videotékák művészi szempontból értéktelen kínálatával. Az állománygyarapítási válogatás megkönnyítése érdekében három videolemez-kritikai lapot ajánl a könyvtárosok figyelmébe, nevezetesen a „The Laser Disk Newsletter", a „The Laser Disc Companion" és a„LASERviews", című időszaki kiadványokat.

(Novák István)

91/275
BRUCKMANN, Denis: Le vidéodisque „Images de la Révolution francaise": description méthodologique et premier bilan = Bull.Bibl.Fr. 35.tom. 1990. 2.no. 122-135.p.

Res. angol nyelven.

„A Francia Forradalom képei" című videolemez: a projekt módszertani ismertetése és az első értékelés

Történeti forrás -nemzeti; Videolemez

A Bibliothèque national, amely kényelmes és hatékony hozzáférést kívánt biztosítani a Francia forradalomhoz kapcsolódó gyűjteményéről 1787-től 1799-ig, az analóg videolemezt választotta e célra. A cikk ismerteti a projekt összes fázisát a dokumentumok kiválasztásától kezdve, a katalogizáláson, indexelésen és fényképezésen keresztül a megfelelő szoftver és képátviteli módszer megszerzésére irányuló versenytárgyalásig. Is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

merteti a választások, ill. az elutasítások okait. A kedvező körülmények, a hirdetési kampány és a méltányos ár ellenére, a lemez „kereskedelmi sikere" alacsony volt. A cikk végén a szerző felméri a projekt sikeres és sikertelen oldalait.

(Autoref.)

91/276

MASI, Louis P.: COM systems now offer electronic output as complement to micrographics = Int.J.Micrograph.Opt.Techn. 9.vol. 1991. 1.no. 29-31.p.

A COM rendszerek a mikrofilmlap mellett már elektronikus outputot is szolgáltatnak

COM; Output; Videokazetta

A mikroszámítógépek rohamos elterjedésével felmerült az a használói igény, hogy a COM (Computer Output Microfiche) adatokhoz is hozzá lehessen férni elektronikus úton. A COM rendkívül hatékony hordozó nagy mennyiségű információk terjesztésére, de a kézi visszakeresés meglehetősen körülményes. Ezért a modern COM rendszerek (pl. a Kodak's Optistar Datawriter) a mikrofilmlapon kívül elektronikus outputot is szolgáltatnak. Az új output 8 mm-es digitális videoszalag, amely legtöbb esetben nem elsődleges keresési hordozóként funkcionál, hanem a használó a szükséges adatokat saját mágnes- vagy optikai lemezeire másolhatja.

E rendszer fő előnye az, hogy a videoszalag előállítása sokkal gyorsabb, mint a COM mikrofilmlapoké. Az elektronikus terjesztés akkor különösen kifizetődő, ha nagy mennyiségű és korlátozott körű terjesztésről van szó. A berendezés a COM-munkát később is el tudja végezni, sőt, az output-szalagok is alkalmasak a későbbi COM előállításra.

A hatékony előállításon kívül a videoszalag az inkompatibilitás problémáit is megoldhatná, mert általános adatszolgáltó hordozóként funkcionálhatna. (Jelenleg ugyanis az adatszolgáltatók nem tudnak szabványos elektronikus hordozón szolgáltatni minden optikai-lemez előállító számára). Egyéb előnyük: a videoszalag olcsó: ára kb. 10 dollár, a meghajtó pedig 3500 dollár. Egy szalag kb. 2,3 gigabájtnyi információ tárolására képes. A Kodak által forgalmazott szoftver lehetővé teszi indexek előállítását is, amelyek segítségével a szükséges oldal(ak) kikereshetők.

(Novák István)

Lásd még 194, 205-206, 253, 258, 278

Reprográfia, mikrográfia

91/277

ROUYER, Philippe: Le microfilm, technologie de l'avenir: l'exemple américain = Bull.Bibl.Fr. 35.tom. 1990. 2.no. 116-121.p.

Res. angol nyelven.

A mikrofilm mint a jövő technológiája: az amerikai példa

Mikrofilm

Az optikai lemezek kétségkívül „szexisebbek", mint a mikrofilm, mégis a mikrográfiai ipar soha nem látott virágzásnak indult napjainkban. A kísérletek azt bizonyítják, hogy míg az optikai lemezek élettartamát a gyártók 100 évre tudják garantálni, addig a filmtekercseken tárolt felvételek több évszázadot, sőt évmilliókat is kibírnak. Megállapítást nyert az is, hogy a mikrofilmen archivált anyag minőségét jobban megőrzi, mint a digitális lemezen lévő.

A filmen tárolt dokumentumok minősége a fényképezés technikai fejlődésével egyenes arányban javul, míg a lemezen tárolt felvétel az adott korszak technológiai szintjén megreked. Tárolása is egyszerűbb, kis helyen rengeteg dokumentum fér el, és a helyes szakozási módszer megválasztásával könnyen kezelhető.

A színesfilm a Cibachrome eljárás révén olyan mértékben fejlődik, hogy a könyvtárak szívesen használják dokumentumaik, katalógusaik archiválására. A Library of Congress és a Smithonian Institute már ilyeneket használ. A vizsgálatok azt bizonyítják, hogy ez a fajta színes mikrofilm majdnem olyan időtálló – megfelelő tárolási körülmények között –, mint a legjobb minőségű fekete-fehér film. A Cibachrome kiválóan ellenáll a nedvességnek és a melegnek. A színesfilm tech-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nika alkalmas különleges bélyeggyűjtemények mikrofilmre vitelére is.

A nyolcvanas évek elején megjelent Apochromatic objektívek a nagyformátumú anyagok, elsősorban a térképek reprodukcióját könnyítették meg. Az eljárás igen nagy precizítást igényel. A Registrator of Opticopy Inc. kamerája különösen nagyteljesítményű, és biztosítja a megfelelő minőséget. Például a kanadai nemzeti kartográfiai és építészeti archívumban naponta 1600 térképet és tervdokumentációt készítenek vele. Az Egyesült Államok légi- és hadiflottája is használja a színes mikrofilm technikával készült térképeket, annál is inkább, mert egy kópia mindössze 1 US dollárba kerül.

A könyvtárak a mikrográfiát nemcsak dokumentumaik konzerválására, hanem terjesztésére is használják. Az ún. mikrokiadványok egyre népszerűbbek, számos publikáció, helyi kiadvány, régi dokumentum válik így hozzáférhetővé az olvasó számára. Az amerikai könyvtárak előszeretettel élnek ezzel a lehetőséggel, és egyre többet költenek mikrofilmparkjuk korszerűsítésére. A kutatásokat e téren az Association for Information and Image Management szervezi.

Érdekes paradoxon, hogy míg a mikrográfia világszerte terjedőben van, az erre vonatkozó kutatások – talán az USA-t leszámítva – még mindig gyermekcipőben járnak. Irodalma is főként angol nyelven olvasható.

(Gyimót Ágnes)

91/278

LANDAU, Herbert S.: Microform vs. CD-ROM: is there a difference? = Libr.J. 115.vol. 1990. 16.no. 56-59.p. Bibliogr. 9 tétel.

Mikroforma vagy CD-ROM – mi a különbség?

CD-ROM; Hatékonyság; Mikroforma

A szerző, aki gazdag tapasztalatokkal rendelkezik mind elektronikus, mind mikrofilm hordozók kiadása terén, különböző szempontokból (élettartam, tároló kapacitás, visszakeresési hatékonyság, előállítás, költségek) összehasonlítja a mikroforma és a CD-ROM előnyeit és hátrányait, majd következtetésként a következőket állapítja meg.

Ahogy az eddigi vizsgálatok is bizonyították, mindkét hordozónak van jövője: minden valószínűség szerint még sokáig fognak párhuzamosan fejlődni. Mindkettő rendelkezik egyedi előnyökkel, akárcsak gyenge pontokkal. A mikroforma aránylag egyszerű, megbízható és olcsó megoldásokat kínál jó minőségű hasonmás képek megőrzési célú tárolására (archiválására), kompakt formában. Előállítási költsége aránylag alacsony, ami a kiadás nyomán gyorsan megtérül. Fő hátránya, hogy nem nyújt gyors és kényelmes böngészési és visszakeresési lehetőséget. E problémára részleges megoldást kínál a számítógépes keresőrendszerrel való összekapcsolás, de ez – főleg az alkalmazástól függő specifikussága miatt – nem terjedt el széles körűen.

A CD-ROM a „hordozhatóság" előnyeit kombinálja a gyors és pontos számítógépes keresésel. Élettartamát azonban csak 10-30 évre teszik, szemben a mikroforma 300 évével, s még ezt sem volt alkalma bizonyítani. Kezdeti előállítási költségei igen magasak, de ezt ellensúlyozza a sokszorosítás olcsósága. Igen kiváló ASCII formátumú szövegek visszakeresésére, de nagy képfelbontású képek hatékony tárolására és keresésére csak speciális, igen drága monitorok és nyomtatók segítségével alkalmas.

Mindezek fényében a két hordozó közötti választást az alkalmazási igénynek kell meghatároznia. A nem is oly távoli jövőben a két technológia házassága is elképzelhető: a dokumentumokat mikrofilmen lehetne tárolni, s mikor szükséges, a mikrofilm képeit és szövegeit egy gyors mikrofilm-szkenner digitális formára alakíthatná, s ez elektronikusan, akár optikai hordozó, pl. CD-ROM útján, akár közvetlenül számítógépek között is terjeszthető lehetne.

(Novák István)

Lásd még 249, 276

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben